

КЊИГЕ БОГДАНА Р. МИЛАНОВИЋА КРАЈИШНИКА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ТИПОГРАФСКО-ИЗДАВАЧКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ¹

Предмет истраживања јесу књиге Богдана Р. Милановића Крајишника (Лика, 1877 – Улцињ, 1902), посматране из перспективе типографско-издавачке дјелатности. На примјеру збирки пјесама *Први цвијетџак. Пјесме за ограслију српску младеж. Књига прва* (Велика Кикинда, Штампарија српске књижевнице Јована Радака, 1895) и *Крајишкиње. Пјесме. Књига друга* (Загреб, Српска штампарија, 1899), сагледава се умјетничко и економско-комерцијално својство књиге.

Поред краћег осврта на биографију и књижевно стваралаштво Богдана Р. Милановића, посебна пажња биће посвећена графичком обликовању именованих књига. Посматраћемо их као објекат типографске индустрије, истичући основне карактеристике штампарско-издавачке дјелатности позног 19. вијека. У овом раду мјеримо допринос издавача коначном изгледу Милановићевих пјесничких збирки.

Кључне ријечи: Богдан Р. Милановић Крајишник, штампана књига, збирка пјесама, типографија, издаваштво, књижевство

---

* radoslavka.sudarusic@ff.ues.rs.ba

¹ Рад је излаган на међународном научном скупу *Наука и стварност*, одржаном 22. маја 2021. године на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву.

ПЈЕСНИК И ЊЕГОВО ДЈЕЛО

Трговац и пјесник Богдан (Раде) Милановић Крајишник (Лика, 1877 – Улцињ, 1902) живио је и радио у раздобљу аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини. Објавио је двије збирке пјесама: *Први цвијешак. Пјесме за одраслију српску младеж. Књига прва* (Велика Кикинда, 1895) и *Крајишкиње. Пјесме. Књига друга* (Загреб, 1899). Сарађивао је у познатим оновременим књижевним листовима (*Голуб, Невен, Сјоменак, Зорица, Босанска вила, Зора, Босанско-херцеговачки источник, Српски маџазин, Луча* итд.). Писао је претежно патриотску поезију. Прикупљао је и објављивао народне умотворине и слао дописе за политичке листове. Помагао је културне и просвјетне установе, а неријетко и сиромаше. Настојао је да покрене лист *Крајишник*, при чему га је спријечила окупациона власт (Ђунисијевић, 2014: 453). У сарадњи са учитељицом Катицом Крајић из Велике Кикинде, основао је Добротворну задругу „Српкиња Петровчанка” (1900) (Бранковић, 2022: 35). Изабран је за првог почасног члана Српско-православног пјевачког друштва „Милутиновић” у Босанској Крупци (Босанска вила, 1900: 133).

У историографији и у свијести српског народа Богдан Милановић је запамћен као ватрени родољуб и народни првак. Његова трговачка радња у Петровцу била је зборно мјесто пријатеља и сељака из Босанске Крајине. Са друге стране пак, та су окупљања изазивала сумњу поменутих власти. Сметало им је Милановићево национално ангажовање, нарочито у борби за вјерско-просвјетну аутономију Срба у Босни и Херцеговини. Напосљетку је и ухапшен (1901). У затвору је стравично мучен, што му је увелико нарушило здравље. Послије је спроведен у кућни притвор, гдје су услједили нови облици тортуре – сталан полицијски надзор, честа претресања куће, одузимање точаринске дозволе и забрана малопродаје дувана. И поврх свега, забрањена му је комуникација са људима. У том непријатном животном часу, уз њега су остали само ријетки пријатељи и познаници. Приликом народног бојкота, једино су га посјећивали Коста Крстановић, Мурат-бег Куленовић и Мехмедали-бег Куленовић (Бранковић, 2022: 49–51). Споменута страдија одвела је Богдана Милановића пут Улциња, гдје је и преминуо (1902), у двадесет и петој години живота. Имао је супругу Милку (кћерка босанско-херцеговачког јунака Косте Кујунџића) и кћерку Веселинку, чији се живот, недуго послје његове смрти, такође, угасио.

Богдан Милановић је веома рано почео да пише пјесме, које су штампане у *Голубу* и осталим оновременим омладинским листовима.

Прву збирку пјесама „за одраслију српску младеж”, названу *Први цвијетак* (1895), објавио је већ у осамнаестој години. Књига је посвећена „великом родољубу, дичном Србину Црногорцу, храбром борцу, господину Милошу Мартиновићу, у знак високога поштовања, братске љубави и топле српске захвалности”.

Обликована је у три тематске цјелине. Прву прожима родољубиво расположење, као и мотив братске слоге, која је, према Милановићевом доживљају, најснажнији вид отпора окупатору. Славе се и основне патријархалне и националне вриједности – поштовање родитеља, Српство и српско име. Заступљен је и мотив гусала („Српске гусле”, 1895: 31). При том, млади пјесник не заборавља ни родољубље женске популације, нарочито дјевојака, којима даје значајан простор у свом пјесничком првенцу. У пјесми „Српска сеја” (1895: 21), дјевојка се у сузама опрашта од погинулог брата, а потом и сама узима сабљу и излази на бојиште да га освети, гдје најпослије и гине.

Друга пјесничка цјелина представља вијенац пјесама посвећених пријатељима, познаницима и значајним личностима. Пјесме трећег дијела збирке шире откривају интимни свијет нашег пјесника. Мимо родољубивих стихова, он пјева о прољећу, Божићу, послушној и честитој дјечи, потом о пролазности живота и смрти као људској неминовности. Ту је, чак, и пјесма о морнару („Морнарева пјесма”, 1895: 69).

Стичемо утисак да су поједине пјесме Богдана Милановића веома мелодичне, те би се лако могле извести и уз музичку пратњу. Ова распјеваност приличи пјесниковим младим годинама, који почесто у својим пјесмама позива омладину да заигра у колу и запјева у духу радосног заједништва.

И у другој по реду књизи пјесама, насловљеној *Крајишкиње* (1899), доминира мотив родољубља. Не изостају ни пјесме посвећене појединцима и институцијама, док су бројне и оне које славе јунаштво Црне Горе. Књига је проткана и љубавним стиховима.

У *Крајишкињама* је артикулисано и Милановићево поимање феномена пјесника:

Шта је пјесник?

Жиће једно

Вјечној борби изложено;

Један живот пуна јада,

Пуна бола ал’ и нада;

Једно врело чисте правде,

Једно сунце жарке наде,
Једна искра огња, жара,
Једно чедо рајског чара,
Један борац, сужањ један

– Живот славан славан, ал' и б'један...

(„Пјесник”, Милановић, 1899: 92)

О умјетничком домету пјесама Богдана Милановића расправљало се у више наврата. Многи су му још за живота, и недуго потом, признавали пјеснички дар. Но, гледано искључиво из аспекта естетике, оцијењено је, и то фришко по изласку истакнутих књига, да пјесме Богдана Милановића, не само да нису „целе лепе”, већ је било и таквих књижевних критичара који су сматрали да уопште нису лијепе. Петар Н. Бесаровић, између осталог, каже да у збирци *Први цвијетак* „нема појезије”, а то је, како сам истиче, управо оно „без чега се не може замислити пјесма” (Бесаровић, 1896: 256). Пишући о *Крајишкињама*, врло слично закључује и Атанасије Шола, тадашњи уредник *Зоре*:

Од књиге пјесама, која тражи признање појезије од критике, тражи се – појезија. Ње нема. Жао нам је, вели он, што се морамо овако изражавати о младом Крајишнику, кога познајемо као одушевљеног Србина и омладинца, али кад је већ пустио по други пут своје стихове у читалачки свијет, тј. пред критику, морамо се отрести свих обзира, нарочито локалних, који, да узгред напоменемо, често пута више шкоде него што користе (Шола, 1900: 115).

Било како било, Богдан Милановић је истински проживљавао сопствену поезију. Чини нам се да његови стихови нису само пука вербална поза (нарочито у *Крајишкињама*), навјежбана читањем пјесничких класика. Он пјева из душе, дубоко вјерујући у исказано. Успут, живи и ствара под јармом туђинске власти, борећи се (заједно са својим народом) за очување националног идентитета. Пјесме Богдана Милановића су израз непоколебљиве вјере у боље и слободније сутра.

Говорило се да би по свршетку полицијских претреса породичне куће, редовно узимао гусле и на сав глас испјевавао лично и народно страдање:

Његова кућа праметана је сваки час [...] Око куће постављана је стража. И кад би се свршила таква једна операција, у којој нијесу поштеђиване ни женске, а жандарми нијесу још ни спрага одмакли, Богдан би узео у руке гусле и грмнуо из свега гласа: „Долине тутње...” и његова би мелодична пјесма дуго одјекивала у ноћној тишини (Марјановић, 1933: 6).

Пјесничке збирке *Први цвијетак* и *Крајишкиње* представљају својеврсни споменик Богдану Милановићу, који врјије освијетлити читањем и проучавањем.

И стога нас радује чињеница да је у скорије врјије оживљено сјећање на овог готово скрајнутог ствараоца. Под насловом *Славиће мене народ мој*, Бошко М. Бранковић објавио је 2022. године јубиларну књигу о животу и књижевном стваралаштву Богдана Милановића. Фототипско издање *Крајишкиња* освануло је 2003. године у Бањој Луци, у издању Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета”.

Типографско обликовање збирки пјесама Богдана Милановића

Покрај краћег осврта на биографију и књижевно стваралаштво Богдана Милановића, посебна пажња биће посвећена графичком обликовању књига *Први цвијетак* и *Крајишкиње*. Посматраћемо их као објекат типографске индустрије, истичући основне карактеристике штампарско-издавачке дјелатности позног 19. вијека. У нашем раду мјери се допринос издавача коначном изгледу Милановићевих пјесничких збирки. На примјеру споменутих издања, сагледава се умјетничко и економско-комерцијално својство књиге.

Типографија (typos – жиг, graphen – писати) је дисциплина која се дефинише на разне начине:

као наука о словима, уметност коришћења типографских слова, вештина слагања, израде, обликовања и функционалног коришћења других графичких и слагачких елемената (Nedeljković, Puškarević i Vanjanin, 2019: 125).

Узевши уопште, каже се да је типографија јединствен спој умјетности и технике.

Књига је комплексна творевина, такорећи суперсистем који почива на споју технологије и интелектуалних и умјетничких постигнућа. Она је истовремено и објекат, и садржај, идеја, интерфејс, итд. Према мишљењу пјесникиње и теоретичарке умјетности Амарант

Боруск [Amaranth Borsuk] (2022: 14), књига је промјенљива технологија, односно један флуидан артефакт, чија се форма и употреба временом мијењала под друштвеним, финансијским и технолошким утицајима.

У сфери графичке дјелатности, књига се јавља као ангажовано умјетничко дјело. Љепота њене опреме служи да привуче пажњу купаца. С тим у вези, издавач, посве промишљено, упошљава специјализоване умјетнике и наручује орнаменте, пратећи захтјеве актуелне умјетничке епохе. И он је тај који очекује зараду од овог производа, те вјешто користи ликовне прилоге у својим издањима.

Типографски пејзаж књига Богдана Милановића веома је раскошан. Заступљени орнаменти у сагласју су са умјетничком епохом *ар нуво* (фр. *L'Art Nouveau*), која је обиљежила књижно сликарство назначеног раздобља. У нашим крајевима знана је и као бечка сецесија, како је, понајприје, допирала под културно-политичким упливом Аустроугарске.

Први цвијетџак

Књига *Први цвијетџак* излази у издању Штампарии српске књижарнице Јована Радака у Великој Кикинди. У то вријеме, овом фирмом руководили су Радакови насљедници, пошто је оснивач преминуо 1893. године.

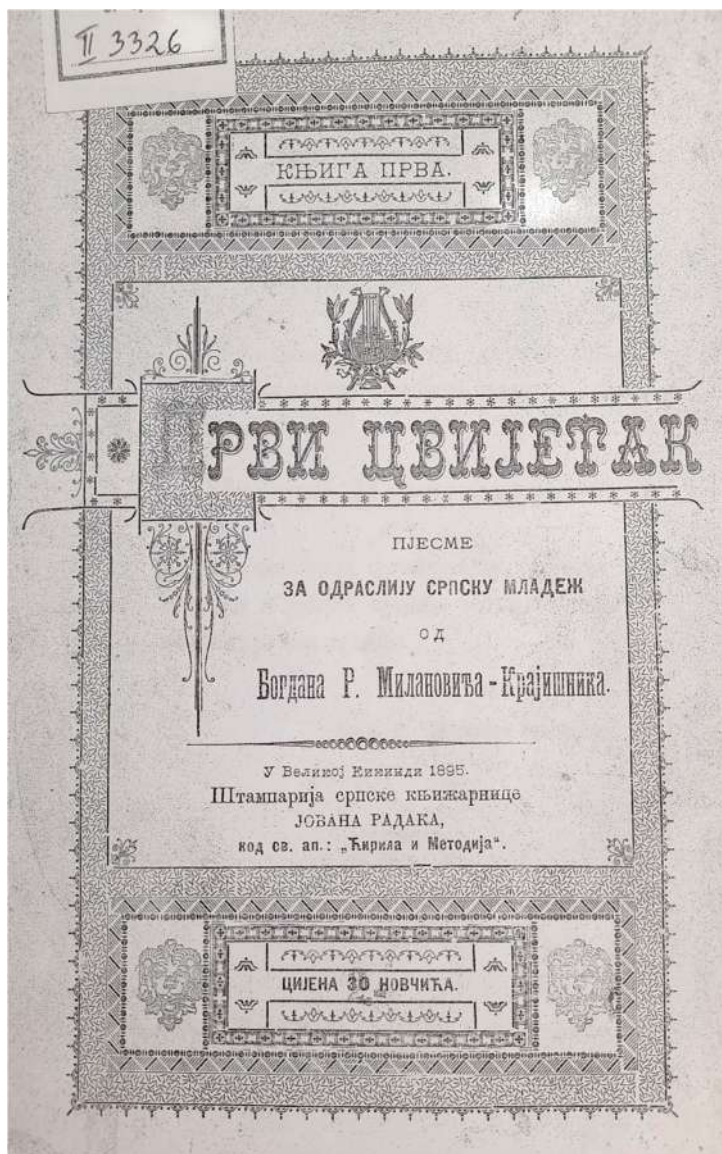
Јован Радак (рођ. 1842) је био трговац по основном занимању. Трговачку радњу отвара 1871. године, коју симболично именује „Код Свирца” – инспирисан својим сопственим надимком (будући да је био цијењени свирач гајди). На јесен 1877. године, Радак отвара књижару, „Код св. апостола Ђирила и Методија”, позајмљујући извјесну суму новца од даљег рођака Ђорђа Радака (1823–1906), адвоката и великог народног добротвора и патриоте (*Босанска вила*, 1906: 48). Годину дана касније, покреће и штампарију. Оженио се суграђанком Софијом Кекез, која му је несебично помагала у пословању, како на пољу трговине, тако и у типографско-књижарском раду. Помажу им и њене нећаке Марија и Ленка Поповић. Послије смрти Софије Радак (1917), послове у потпуности преузимају Марија и њен супруг Сима Јовановић (Ембер, 2019: 22–28).

Издавачка дјелатност Јована Радака имала је велики значај у националној борби српског народа (Старчевић, 2011: 177). Његова издања штампана су претежно на српском језику. Промовисала су српску културу и подстицала народно просвјетљивање. Године 1895. покренута је едиција *Библиотека за младеж*, првенствено ради одупирања све већој мађаризацији Срба (Селихар, 2019: 565).

Књига *Први цвијетак* обилује ликовно-графичким додацима, који су распоређени на корицама и унутар књижног блока. Корице су први додир са књигом. Њихова функција састоји се у томе да посматрача учини читаоцем (Грозданић, 2009: 309). Предњу корицу читавамо и као својеврсна врата књиге. Фигуративна врата *Првог цвијетка* богато су декорисана орнаментима у плавој и црвеној боји (Сл. 1). Пажљивим загледањем, уочавамо три ликовне цјелине. Средишња је визуелно доминантна и садржи наслов, сачињен од украсних слова, која с десне стране извирују из централне композиције. Прва три слова наслова обрубљена су украсом који подсјећа на дизајн иницијала готског типа. Изнад наслова отиснута је фигура лире, украшена биљним и животињским мотивима. Овај карактеристични знамен лирског пјесништва, јавља се и на насловној страни, с тим што је тамо заграђен водоравним и усправним линијама које личе на тарабу.

Прва и трећа цјелина предње корице, ликовно је истоветна. Но, њихова информативна функција значајно се разликује. У горњој је податак о тому књиге (*Књига прва*), исписан, такође, украсним писмом, док је у доњој дата цијена (*Цијена 30 новчића*). Углови ових цјелина украшени су звекиром у форми лавље главе. Они су наглашени црвеном бојом. Мотив звекира посвједочава тезу о тзв. вратима књиге.

Када посматрамо предњу корицу *Првог цвијетка*, на први мах видимо усправни плавкасти правоугаоник, с вањске стране опшивен чипкастим шарама. Потом, постепено пониремо у сложеност сликарског рјешења које нам се нуди. Стрпљиво студирамо финесе и слиједимо кретање равних и разиграних линија, које творе необичан лавиринт пред нашим очима. Понављајуће геометријске фигуре помало наликују и на арабеску.

Слика 1: *Први цвијешак*, 1895: предња корица.

И најзад, отварањем ових, симболично речено, врата, улазимо у чудесни свијет књиге, гдје нас дочекује нова серија маштовитих визија ликовних умјетника. Насловна страна (Сл. 2) јесте истинска прича у сликама, која не заостаје за њепотом предње корице.

Слика 2: *Први цвијетак*, 1895: насловна страна.

Подаци о наслову књиге, аутору и издавачу смјештени су унутар флоралног рама. Овдје се користи писмо различите врсте и градације, ради уљепшавања странице, али и ради истицања њених најважнијих компоненти. Слова главног наслова су верзална, украшена биљним преплетом.

На крову споменутог рама, који подсјећа на сплет разлистаних гранчица, сједе два славуја – један отвореног кљуна као да пјева, док га други пажљиво гледа, тј. слуша. Овај симпатични мизансцен уноси нарочиту живост у књигу. На подножју оквира наслоњен је орао, који

погледује у страну. Он је полураширених крила, спреман да одлети у мисију само њему знану.

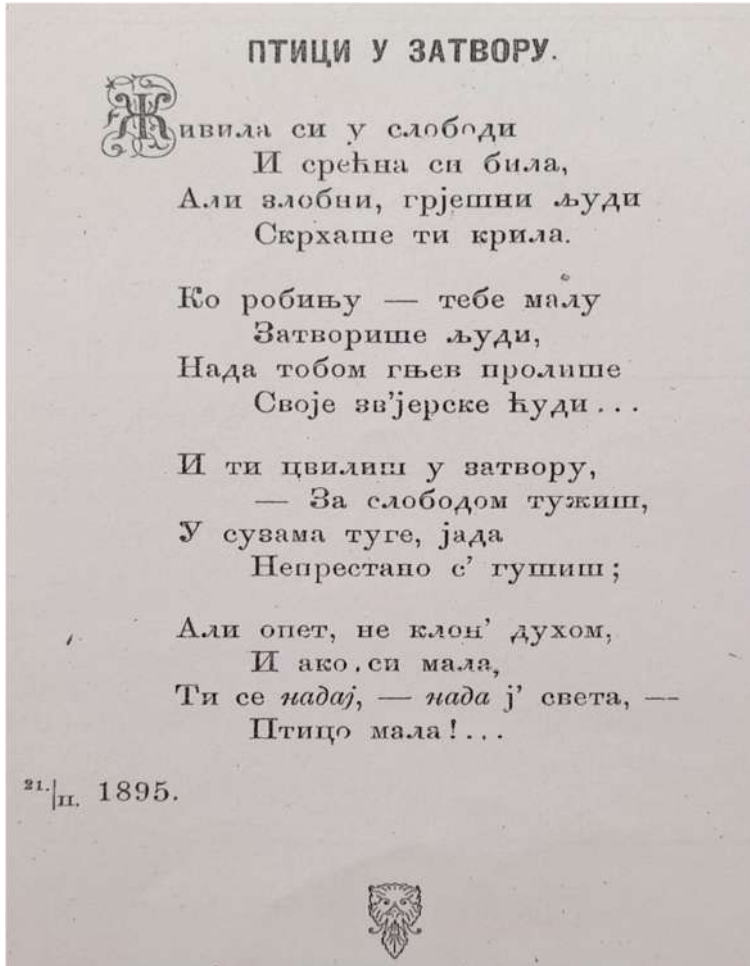
Испод орла, с вањске стране рама, апострофира се цијена књиге, на коју нас упозорава маникула – показивач у облику људске шаке са истуреним кажипрстом. Штампана је и са лијеве и са десне стране податка о цијени, што значи да је издавачу веома стало да ова напомена буде јасно уочљива. На крају крајева, за њега је књига не само умјетничко дјело, него и роба од које очекује извјесну зараду.

Иза насловне стране слиједи посвета, која је украшена биљном бордуром, апстрактнијег израза (Сл. 3).

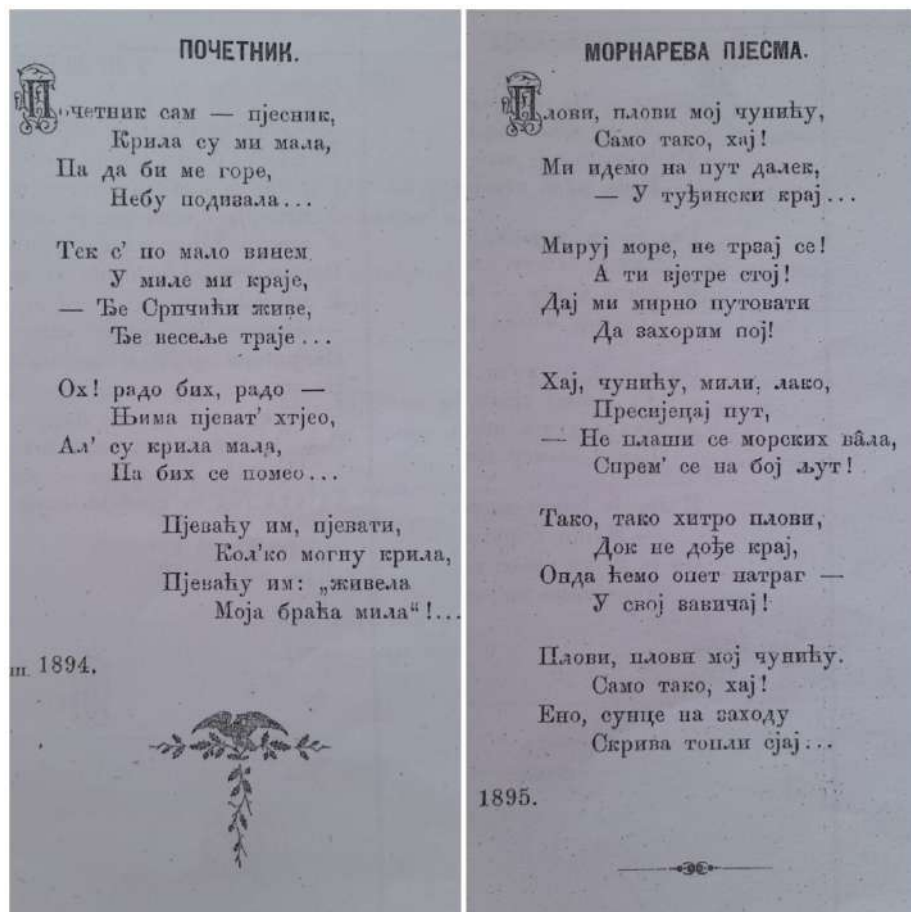

Слика 3: Први цвијешак, 1895: посвета.

У сродном маниру декорисана су и иницијална слова пјесама (Сл. 4 и Сл. 5). На свршетку сваке пјесме чучи омањи орнамент, најчешће у виду лавље главе, маске или вињете са мотивом птице на грани. Присутне су и украсне линије у више ликовних варијација.

Слика 4: Први цвијешак, 1895, стр. 61.

Слика 5: Први цвијетак, 1895, стр. 59, 69.

На почетку збирке налази се заставица (једина у књизи) са представом маскарона, аморчића, рога изобилића и листова акантуса. Идентичну заставицу проналазимо и у књизи *Кроз њустињу Сахару* (Велика Кикинда, Српска књижара Јована Радака, 1897), аутора Милана Т. Бањанина, учитеља српске основне школе у Брчком (Сударушић, 2022: 381).

Књига *Први цвијетак* има и преградни лист, који раздваја поетске цјелине. Украшен је на сљедећи начин: на средини усправног правоугаоника исписан је римски број који најављује нову цјелину. Унутрашњи углови датог геометријског тијела попуњени су зашиљеним орнаментима, упереним према бројној ознаци. Иначе, сав текст књижног блока омеђен је правоугаоником.

У завршном дијелу *Првој цвијетки* налазе се имена претплатника, садржај књиге и акциденични прилози. Листа претплатника штампана је на три и по странице. Преостала бјелина посљедње странице именика оплемењена је чувеним *cul-de-lampe* орнаментом, који опонаша постоље старинске лампе.

Претплатници потичу из разних мјеста: Сански Мост, Кулен Вакуф, Кључ, Градачац, Босански Нови, Босански Петровац, Босанска Костајница, Рогатица, Велики Бечкерек, Сремски Карловци, Бар, Доњи Унач, Пакрац и Осиек. По занимању су трговци, свештеници, учитељи, ђаци и занатлије најразличитијих профила (поштански чиновник, опанчар, столар, берберин, лугар, месар, абација, итд.). Ту су и познате историјске личности, попут пишевог рођеног стрица Вида Милановића (Суваја код Босанског Петровца, 1848 – Кисељак, 1905), устаничког вође и Пера Креца (Варцар Вакуф, 1848 – Босански Петровац, 1907), трговца и националног борца. Из Пакраца се јављају споменути Милан Т. Бањанин и књијар Владимир Зоричић, који је наручио четири примјерка.

У срдачној notiци на крају овог регистра, Богдан Милановић се захваљује закашњелим књигољубивим меценама. Напомена је графички наглашена декоративном линијом. У наредном параграфу аутор благодари и свим осталим купцима књиге: „Хвала многобројним претплатницима „Првог цвијетка“! Живили љубитељи срп. књиге! Збогом! И до скорог виђења! Б. Р. М. – Крајишник”.

Књига је покретни медиј, који циркулише међу већим или великим бројем читалаца. О томе понајвише свједоче спискови претплатника, штампани на полеђини књига. Рачунајући на распрострањену мобилност књиге, издавач употребљава задњу корицу *Првој цвијетки* у својству огласне платформе. На том мјесту затичемо акцидентце, тј. акцидентију или акциденичну штампу. Под термином „акцидентија” (лат. *accidentia*: случајне ознаке; лат. *accidere*: догодити се) подразумијева се графички производ мањег опсега намијењен личној, службеној, пословној или рекламној употреби (*Hrvatska enciklopedija*, Акцидентија, 2021, internet). Овдје је ријеч о реклами књијног асортимана књијарско-издавачке пословнице Јована Радака.

На унутрашњој страни задње корице рекламира се њихова новопокренута едисија *Библиотекa за младеж*. Она обухвата десет књига прича за омладину: *Мачка са чизмама*, *У леопардовој њећини*. *Догађај у американој њрашуми*, *Украђено дејте*, *Канарица*, *Сваки је своје среће ковач*, *Бели Индијанац*. *Догађај у Америци*, *Млинар и њећова*

ћерка, Изјубили љућ, Посађена ружа и Међу дивљацима. Путовање Сџанлеја и Емин љаше љо Африци.

Примјерак је коштао 5 новчића. У средишту рекламе уметнута је афирмативна биљешка: „Ових 10 прича су лепе и занимљиве, а врло zgodне књиге за поклон доброј деци о испитима, јер је свака изаткана моралним поукама”. Према подацима из узајамног електронског каталога Народне библиотеке Србије, уочавамо да су прештампаване у више наврата.

Препоручују се и следеће публикације: *Нови српски декламатор. Прибрао Србољуб (Цена 10 новчића); Синђелић, јуначке и рајне љесме (Цена 10 новчића); Нови српски декламатор. Прибрао Србољуб (Цена 20 новчића); Мали свети. Књига за српску децу. Пише чика Сџева (Цена 20 новчића); Добровољни љрилози. Најисала М. Симића, учишељница (Цена 20 новчића); Полећарке, љјесме за српску дјечу. Светозар Ђоровић (Цена 20 новчића).* Наречени списак, наглашен је текстом – *Даље љрејоручује.* Украшен је са обје стране вињетом у лику змаја, издуженог стилизованог репа.

На свршетку странице, маникула усмјерава поглед према наредној анотацији: „На свима књигама, ко купи на више, дајемо 33 процента попушта, али само за готов новац. Ко нам новац у напред пошаље, не плаћа поштарину”. Дакле, ради се о карактеристичној маркетиншко-меркантилној пракси, која се примјењује и данас.

Полеђина задње корице садржи пет рекламних наљепница које помало личе на поштанску маркицу. Ту се препоручују „школске књиге и школска учила”, те друга народу полезна издања, попут календара и пољопривредних приручника. Примјећујемо да су два школска издања на специјалној акцији, која сугерише да се куповином више примјерака постиже прихватљивија цијена. У сврху илустрације, преносимо оригинални навод: „Ново издање прописа за ученике основних школа, на лепој глаткој хартији, корице су штампане са лепим дечјим сликама. Цена је врло спуштена 100 комада 50 новч.; Испитни прописи (карактери) за српско-мађарско и немачко писање и за диктандо. 100 комада 60 новч”.

На концу, оглашава се и продаја сунђера (1 клгр. 8, 50 н., или 1 декагр. 9 новчића). Тиме се завршава економско-пропагандни програм књижарнице и штампарије Јована Радака, а уједно понестаје и расположивих бјелина у књизи *Први цвијешак.*

Крајишкиње

Збирка пјесама *Крајишкиње* објављена је у издању Српске штампарије у Загребу. Ова штампарија је одиграла важну улогу у производњи и афирмацији српске књиге у другој половини 19. и почетком 20. вијека. Пишући историју српског књижаства, Велимир Старчевић (2011: 225) истиче три периода у развоју српске књиге у Хрватској. Први је трајао од почетка 16. па до друге половине 18. вијека, када су (једнако као и у осталим земљама гдје су Срби живјели) преовладавале књиге црквеног карактера. Свјетовне су пак, доминирале до пред крај 19. вијека, тј. у времену почетка и развитка грађанске књижевности и „борбе за језик и правопис и победе Вукових идеја”. Трећи период, започет у посљедњој деценији споменутог вијека, одликовао се бурним политичким и културним животом. Препознаје се и по наглом развоју српског грађанства у Хрватској. „Године 1882. развојничена је Војна крајина. Крајишници стичу политичка права права и насељавају градове.” (Старчевић, 2011: 229).

У Загребу је отворена Српска читаоница (1894), Српска банка (1895) и Савез српских земљорадничких задруга и Централна каса (1898). Српску штампарију основао је 1892. године Павле Јовановић, уредник *Србобрана* и члан Српске народне самосталне странке у Хрватској. Услјед финансијских потешкоћа, био је принуђен да је прода трговцу Петру Николићу (1896). Послије извјесног времена, штампарију је откупило Дионичко друштво „Српске дионичке штампарије у Загребу” (Artuković, 1999: 492, 494, 500, 502–503). У њој су свјетлост дана угледали *Србобран*, *Невен* Јована Јовановића Змаја, те лист *Врач Појањач* и књига *Дивљи човек* (1901) Симе Лукиног Лазића. Поред *Крајишкиња* Богдана Милановића, ту су публикована и дјела још појединих српских писаца из Босне и Херцеговине, као што су: Петар Кочић (*С иланине и исјод иланине. Књ. 2*, 1904; *Јауци са Змијања*, 1910), Коста Мајкић (*Борба чешкој народа за ојстџанак у њоследњих сџо јодина*, 1903), Јово Г. Поповић (*Пјесме. Књ. 1*, 1906), Петар Мирковић (*Буквар за самоуке, младе и сџаре (аналфабџе – неџисмене) и за школу*, 1907; *Учишџељ за самоуке, младе и сџаре (аналфабџе – неџисмене) и за школу*, 1908), Милан Поповић (*Поучни чланци за народ*, 1907) и Милан Т. Бањанин (*Забавник срџској младежи*, 1907).

Српска штампарија у Загребу располагала је врсном и модерном техничком опремом, што потврђује и објављени *Прејлед слова, шара и украса* (Загреб, 1903).

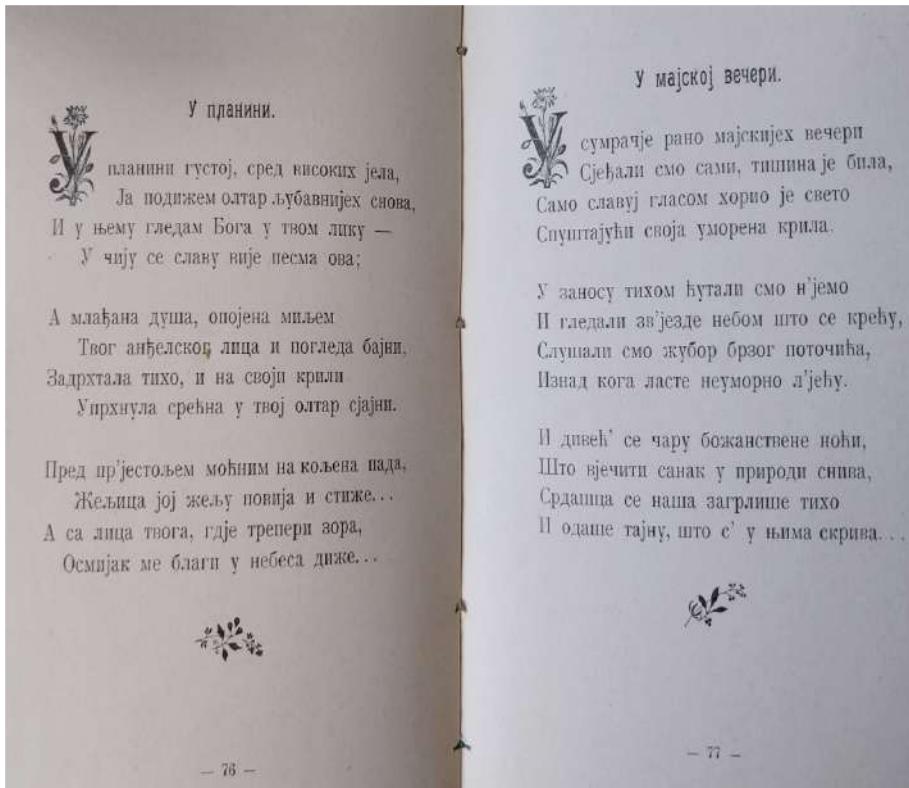
Крајишкиње одликује флорални декор, посебно у домену књижног блока. Насловни табак освијетљен је насловом књиге, који је штампан црвеном бојом (Сл. 6). Уљепшан је украсним писмом, као и комбинацијом биљних шара и тамноплавих стилизованих линија. У његовој пратњи јесте ознака тома (*Књиџа друџа*) и књижевне врсте (*Пјесме*). Изнад информације о издавачу и години издавања, уметнут је врло лијеп орнамент у виду лире.

Слика 6: Крајишкиње, 1899.

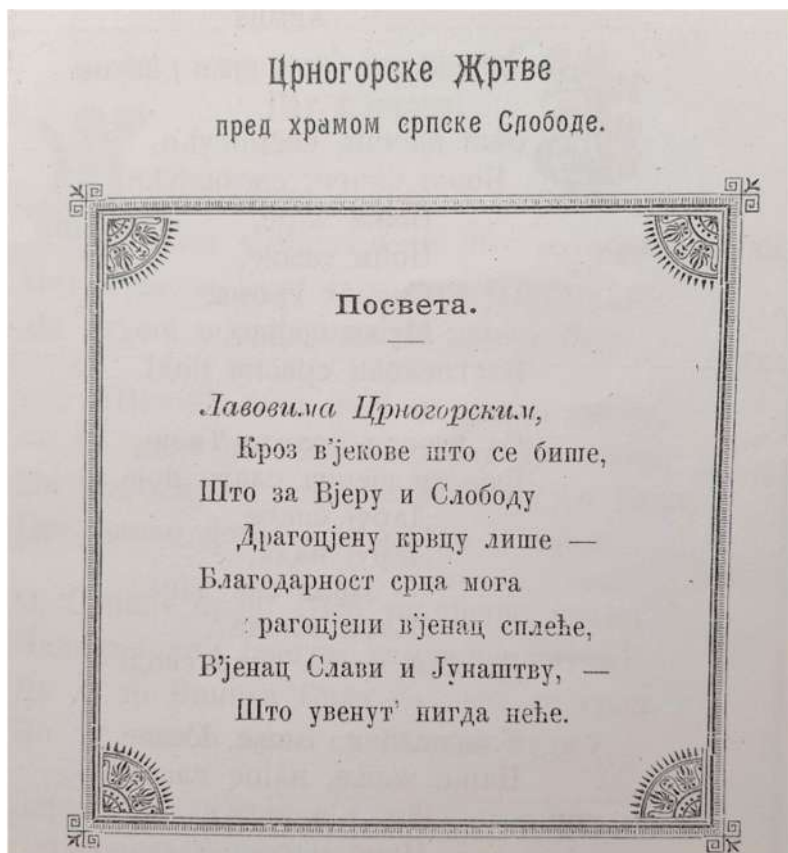

По свом ранијем обичају, аутор је и ову књигу компоновао у три тематске цјелине, које су, такође, размакнуте преградним листом. У сфери сликарских поступака, примијењених унутар књижног блока, посебну пажњу привлачи декорација иницијалних графема (Сл. 7). Оне дјелују као својеврсна ваза у коју је лежерно задјенут букет цвијећа. Флорални украси на свршетку пјесама плијене љепотом. Заступљени биљни и цвјетни орнаменти изузетно су реалистични. Умјетник је очигледно црпио инспирацију из саме природе.

Слика 7: Крајишкиње, 1899, стр. 76–77.

Изузетак откривамо у пјесми „Коча Петровић” (1899: 40), која започиње иницијалом апстрактне форме. Апстрактни ликовни дизајн налази се и на 47. страници, гдје је штампана пјесма „Црногорске Жртве пред храмом српске Слободе” (1899: 47). Претходи јој стихована посвета, која је смјештена у квадратни рам, употпуњен угаоним орнаментима (Сл. 8). Овај ликовни израз разбија монолитност преовладавајућег ликовног стила.

Слика 8: Крајишкиње, 1899, стр. 47.

Завршни дио књиге има само садржај који је графички разуђен у три одјељка, рашчлањена римским бројевима (сљедствено тематским одјељцима у збирци). При дну странице утиснута је вињета у облику границе.

Списак претплатника није штампан, мада је књига својевремено најављивана у књижевним листовима. Врло конструктиван рекламни оглас пронашли смо у *Босанској вили* (1899а: 247):

Крајишкиње. Под тим натписом штампа наш сарадник и познати млади пјесник Богдан Р. Милановић своју збирку пјесама у којој ће бити преко 75 комада. Те су пјесме излазиле по српским књижевним листовима, а има их доста и нових, још нигдје нештампаних. Цијена је књизи 50 новчића. Новац се шаље пјеснику у Бос. Петровац.

У коначници су објављене седамдесет и четири пјесме.

Оглас сродне садржине истовремено је пласиран и у *Голубу* (1899: 223). Износимо значајан податак који није наглашен у *Босанској вили*: „Сакупљачима се уступа десета књига на дар а књижевницима 30% рабата”. Истицање цијене неизоставан је дио књижевног огласа. И управо захваљујући томе сазнајемо понешто о тржишној вриједности књига минулог раздобља.

Према написима у ондашњој периодици, видимо да је графичка опрема Милановићевих књига пропраћена лијепим ријечима.

Примили смо врло лијепо и укусно издање пјесама нашега младога пјесника, поноснога сина љуте Крајине, кржаве халине – Богдана Милановића Крајишника, који и пјесме назва по својој ужој домовини [...]. Особито је лијепа хартија и штампа (*Босанска вила*, 1899б: 318).

О изгледу *Крајишкиња* проговорио је и Атанасије Шола: „Са издањем Српске штампарије потпуно смо задовољни” (1900: 115). У *Голубу* (1900: 14) пише да је књига „веома лијепо израђена и пуна је родољубива жара”.

Љепота типографског руха *Првој цвијетки* запала је за око Петру Н. Бесаровићу:

Иначе је спољашњост књиге врло лијепа; издање је врло укусно и може само служити на понос и част штампарији и књижевници Радаковој, али јој не може служити на част што издаје така дјела, која не вриједе много (Бесаровић, 1896: 257).

На темељу ових биљешки, закључујемо да се оновремено и те како цијенио рад типографа, који је сагледаван и као умјетничка професија (што уосталом и јесте). У процесу креирања и дистрибуције књиге, поред аутора, учествују и типографски дјелатници. Користећи расположива техничка и умјетничка постигнућа, они умногоме поспјешују друштвени пласман књиге. Приказом одабира и организације ликовно-графичких елемената, заступљених у књигама *Први цвијетак* и *Крајишкиње*, присјетили смо се основних одлика назначене дјелатности с краја 19. вијека.

Литература

- Аноним (1899а). Крајишкиње. *Босанска вила*, 14 (17–18), 247.
Аноним (1899б). Крајишкиње. *Босанска вила*, 14 (23–24), 318.
Аноним (1899). Крајишкиње. *Голуб*, (14), 223.
Аноним (1900). Крајишкиње. *Голуб*, (1), 14.
Аноним (1900). Почасно чланство. *Босанска вила*, 16 (9–10), 133.

- Аноним (1906). Ђока Радак. *Босанска вила*, 21 (3), 48.
- Бесаровић, П. (1896). Први цвијетак. *Босанска вила*, 11 (15–16), 256–257.
- Боруск, А. (2022). *Књига од предмета до интјерфејса*. Београд: Центар за промоцију науке.
- Бранковић, Б. (2022). *Славиће мене народ мој. Бојдан Р. Милановић Крајишник (1877–1902)*. Бања Лука: Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске.
- Грозданић, М. (2009). *Пуш до књије*. Београд: Публикум.
- Ђунисијевић, Ј. (2014). Милановић, Богдан Крајишник. У Ч. Попов и др. (Прир.), *Српски биографски речник*. Књига 6, Мар–Миш (452–453). Нови Сад: Матица српска.
- Ембер, К. (2019). *Штампарство и издаваштво у Кикинди (1882–1944)*. Кикинда: Народна библиотека „Јован Поповић”.
- Марјановић, Ј. (1933). Богдан Милановић-Крајишник. Поводом тридесетогодишњице његове смрти. *Врбаске новине*, 87, 5–6.
- Милановић, Б. (1895). *Први цвијетак. Пјесме за ограслију српску младеж*. Велика Кикинда: Штампарија српске књижарнице.
- Милановић, Б. (1899). *Крајишкиње. Пјесме. Књига група*. Загреб: Српска штампарија.
- Селихар, К. (2019). Књижарство и штампарство у Војводини до 1914. године: прилог историји српског штампарства. У М. Кулић (Прир.), *Наука и стварност*, Књига 13. Том 1 (559–571). Пале: Филозофски факултет.
- Старчевић, В. (2011). *Старо српско књижарство*. Београд: Службени гласник.
- Сударушић, Р. (2022). Књижевна оставштина Милана Т. Бањанина – стара и ријетка књига с краја 19. и почетка 20. вијека. У Ј. Пандуревић (Прир.), *Насљеђе и идентитет(и)* (375–394). Бања Лука: Центар за фолклористику и студије културе и Филолошки факултет.
- Шола, А. (1900). Крајишкиње. *Зора*, 5 (3), 115.

***

- Artuković, M. (1999). Srpska gospodarska, kulturna, prosvjetna i humanitarna društva. *Časopis za suvremenu povijest*, 31 (3), 491–509.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. (2021). Akcidenција. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/akcidenција>. Preuzeto 2. 10. 2023.
- Nedeljković, U., Puškarević, I. i Banjanin, B. (2019). *Pismo i tipografija. Praktikum*. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

Radoslavka R. Sudarušić

THE BOOKS OF R. MILANOVIĆ KRAJIŠNIK
IN THE CONTEXT OF TYPOGRAPHY AND PUBLISHING

Summary

The merchant and poet Bogdan R. Milanović Krajišnik (Lika, 1877 – Ulcinj, 1902) lived and worked during the Austro-Hungarian rule in Bosnia and Herzegovina. He published two collections of poems: "*Prvi cvijetak. Pjesme za odrasliju srpsku mladež. Knjiga prva* (Velika Kikinda, Štamparija Srpske knjižarnice, 1895) and "*Krajiškinje. Pjesme. Knjiga druga*" (Zagreb, Srpska štamparija, 1899). He contributed to well-known literary magazines of his time (*Golub, Neven, Spomenak, Zorica, Bosanska vila, Zora, Bosansko-hercegovački istočnik, Srpski magazin, Luča*, etc.). He primarily wrote patriotic poetry and collected and published folk creations while sending contributions to political newspapers. He supported cultural and educational institutions and often helped the poor. He was elected as the first honorary member of the Serbian Orthodox Singing Society "Milutinović" in Bosanska Krupa. In collaboration with teacher Katica Krajic from Velika Kikinda, he founded the Benevolent Cooperative "Srpkinja Petrovčanka".

The research focus of this article is the books of Bogdan R. Milanović, viewed from the perspective of typography and publishing. The article is structured into two thematic sections: "The Poet and His Work" and "Typographical Design of Bogdan R. Milanović's Poetry Collections".

In addition to a brief overview of the biography and literary work of Bogdan R. Milanović, special attention is dedicated to the graphic design of the books *Prvi cvijetak* and *Krajiškinje*. These books are viewed as objects of the typographical industry. Alongside this examination, the fundamental characteristics of the printing and publishing industry at the end of the 19th century are highlighted. This paper assesses the contribution of publishers to the final appearance of Milanović's poetry collections.

In the realm of graphic design, a book emerges as a dedicated work of art. The beauty of its design serves to attract the attention of buyers. In this regard, the publisher, quite deliberately, engages specialized artists and commissions ornaments, following the requirements of the current artistic epoch. It is the publisher who expects to profit from this

product and skilfully employs visual elements in their publications. Using the examples of the mentioned poetry collections, we examine both the artistic and economic-commercial aspects of a book.

Key words: Bogdan R. Milanović Krajišnik, printed book, poetry collection, typography, publishing, bookselling